

El Sistema – musklärare i en spänningsfylld modell för socialt inkluderande pedagogik

EVA SÆTHER, LUNDS UNIVERSITET

ÅSA BERGMAN, GÖTEBORGS UNIVERSITET

MONICA LINDGREN, GÖTEBORGS UNIVERSITET

ABSTRACT

När musikverksamheten El Sistema rotar sig i Sverige sätts musklärarens arbetsvillkor och musikämnets plats i utbildningslandskapet i nytt ljus. I denna studie undersöks hur musklärare i Göteborg och Malmö navigerar i El Sistema som undervisningsmiljö, med avseende på agency, enkulturation och demokrati. Studien bygger på empiriska data från El Sistemas etablering i Göteborg och Malmö. Med hjälp av fältarbeten i mångkulturella miljöer avtäcks en kulturskola med inkluderande ambitioner, en skola med stor plats för estetisk verksamhet, och ett utmanande arbetssätt i förhållande till rådande normer. Resultatet visar ett svenskt musikutbildningslandskap i omvandling.

INLEDNING

När det ursprungligen venezuelanska musikundervisningskonceptet El Sistema sveper över världen och etablerar sig i den svenska undervisningskontexten uppstår ett rikt tillfälle att undersöka högst aktuella och i viss mån eviga frågor. Hur är det med musikens möjligheter att genom starka och gemensamma upplevelser bidra till inkluderande samhällsbyggen? Kan elever spela sig till mer än musikalisk kompetens, eller är det alldeles nog att faktiskt få lov att musicera? I El Sistemas kölvatten väcks didaktiska frågor om möjligheten att utveckla en pedagogik som kombinerar konstnärliga processer med skolutveckling och samhällsansvar i det vardagliga mötet mellan musklärare och elever som fått en ny, global kontext att verka i.

Syftet med denna studie är att undersöka hur musiklärarna i El Sistema i Malmö och Göteborg agerar i sin undervisningsvardag. Musiklärarnas uppgifter i El Sistema är många; att värna demokratiska rättigheter, att främja integration och att lära barnen att spela. Vilka konsekvenser får det för pedagogiskt utvecklingsarbete, när det pedagogiska arbetet har en tydligt uttalad dubbel målsättning, social integration såväl som kunskapsutveckling? Diskussionen bygger på empiri hämtad ur ett fältarbete i "radical empiricism"-stil¹ i Malmö, höstterminen 2013 och etnografiskt fältarbete i Göteborg under 2011 - 2013.

SVENSK MUSIKUTBILDNING I OMSTÖPNING

Musikutbildningskonceptet El Sistema utvecklades i Venezuela på 1970-talet, med den främsta målsättningen att bekämpa fattigdom genom att lyfta gatans barn in i musikens värld. Sedan dess har rörelsen spritts över världen och antagit olika lokala dialekter. För El Sistema i Sverige ligger tyngdpunkten på integrationsfrämjande arbete, snarare än renodlad fattigdomsbekämpning. El Sistema stiftelsen i Sverige startade 2010 och verksamhet har initierats i Eskilstuna, Göteborg, Malmö, Stockholm, Södertälje och Umeå. I september 2014 beslutade stiftelsen att utvidga med El Sistema i ytterligare nio kommuner².

En av El Sistemas grundläggande utgångspunkter är musikens möjlighet att motverka social utslagning. Det finns emellertid all anledning att stanna upp vid El Sistemas mångdimensionella musikverksamhet. I det fältarbete som denna artikels huvudsakliga datamängd utgår ifrån, framträder bilden av en pedagogisk verksamhet där barnens musikaliska lärande paras med en vilja att motverka segregation. Denna strävan uttrycks till exempel konkret i flera av de nykomponerade sångerna, till exempel: "Vi vill bygga Malmö, med musik och sång"³ och "Här är alla coola, på Hammarkulleskolan"⁴. Det dubbelriktade arbetet med konstnärliga och sociala ambitioner ställer stora krav på lärarnas utvecklingsförmåga. Det ger dessutom upphov till frågor som rör demokrati, agency och enkulturation och kollaborativt lärande, ur både ett elev- och lärarperspektiv.

Trots många och mångåriga försök att attrahera barn från invandrartäta områden till den svenska kulturskolan har resultatet varit skralt. En kvantitativ

---

1 Radical empiricism som forskningsmetod myntades av antropologen Paul Stoller i hans strävan efter att utveckla forskningsmetoder som innefattar så många sinnen som möjligt, och som en vidareutveckling av den mer allmänt vedertagna metoden deltagande observation.

2 <http://www.elsistema.se/?p=3159>.

3 Barnen sjunger på "socialchefsdagen" i Malmö: <https://www.youtube.com/watch?v=wWacDrP9iJ4>

4 Väinstay-låten: http://www.elsistema.se/?page_id=345.

studie från 2004 visade att endast 10 % av barnen med utländsk bakgrund tog del av kulturskolans erbjudanden. I vissa stadsdelar var deltagandet så gott som obefintligt (Hofvander Trulsson, 2004).

Det var mot denna bakgrund som El Sistema startade i stadsdelen Angered i Göteborg 2010 genom ett samarbete mellan Angereds kulturskola och Göteborgs Symfoniker. En av initiativtagarna var dåvarande chefsdirigenten vid GSO Gustavo Dudamel, själv barn av El Sistema i Venezuela. Ett år senare utökades verksamheten och fler stadsdelar involverades. Idag finns El Sistema i samtliga 10 stadsdelar i Göteborg och involverar 1600 barn i kommunen.

I Malmö startade El Sistema höstterminen 2013 vid två Malmöskolor, Kroksbäcksskolan och Holmaskolan, i samarbete med Malmö Symfoniorkester (MSO) och stadsdelen Hyllie. I Hyllie är 29 procent av invånarna födda utomlands och de socioekonomiska skillnaderna inom stadsdelen är stora⁵. När chefen för Malmö kulturskola beskriver El Sistemas lokala implementering är han noga med att poängtera att det inte rör sig om ett projekt, utan om reguljär musikundervisning med målet att nå fler stadsdelar och att skydda den ”kulturella allemansrätten” (Lorensson, 2013). Satsningen är ett resultat av Malmökommissionens arbete för att skapa ett mer socialt hållbart Malmö (Salonen, 2012; Stigendal & Östergren, 2013).

I konceptet ingår en stark övertygelse om att hårt och målinriktat arbete med barnen krävs om de ska nå sin fulla utvecklingspotential som musiker. Nödvändiga ingredienser är därför så många träffar mellan barnen och musiklärarna i veckan att musiken blir den viktigaste fritidssysselsättningen. Dessutom ingår ett tätt samarbete med en symfoniorkester i syfte att tidigt ge barnen starka musikaliska upplevelser. Processledaren för El Sistema i Malmö betonade denna hållning vid en av Malmöbarnens första offentliga konserter: ”Vi vill helt enkelt skapa en massa duktiga musiker, som till exempel kan spela i symfoniorkestern som är en av våra partners, vår kompis” (Fältanteckningar, Holmadagen, 14/9, 2014).

El Sistemas syfte är att använda musik som redskap för individuell och social utveckling och att erbjuda en arena för interkulturella möten där barn från olika stadsdelar, med olika kulturell bakgrund och olika socio-ekonomiska förutsättningar kan utvecklas socialt och musikaliskt. På Stiftelsen El Sistemas hemsida uttrycks målsättningen med följande formulering: ”El Sistema är en modell för kör- och orkesterskola med musiken som verktyg för social och mänsklig utveckling”⁶. Även om El Sistema kan beskrivas som ett socialt projekt, är kraven högt ställda på den musikaliska kvaliteten och utvecklingen.

---

5 Områdesprogram Holma Kroksbäck http://malmo.se/download/18.77b107c212e1f5a356a80001859711383649397574/Omradesprogram_Fa%C2%A6%C3%AArdig.pdf#search=%27utlandsf%C3%83%C2%B6dda+i+Hyllie%27

6 Hämtad 2014-05-16 från www.elsistema.se.

Lindgren och Bergman (2014) lyfter spänningsfältet som uppstår i de dubbla målen; å ena sidan förväntas verksamheten bidra till ett bättre, mer inkluderande samhälle, å andra sidan förväntas barnen som deltar i El Sistema bli kompetenta musiker.

EL SISTEMA SOM MUSIKPEDAGOGISKT STUDIEOBJEKT

Relationen mellan musikundervisning och social utveckling och social jämlikhet har under de senaste decennierna fått alltmer uppmärksamhet i internationell musikpedagogisk forskning. Medan en del forskare betonat musikens betydelse för identitetsutveckling och aktörskap (DeNora, 2000), musikens betydelse för demokrati och alla människors rätt till kulturutövande (Volk, 1998), har andra forskare riktat postkolonialt inspirerad kritik mot att retoriken om musik och demokrati kan få negativ effekt. Ofta framhålls i den kritiska ansatsen att den position från vilken idéerna framförs – förgivet tagna västerländska föreställningar om musik – inte analyserats (Borchert, 2012; Lindgren & Bergman, 2014; Sæther, 2010). Utan en reflexiv hållning till de egna utgångspunkterna, riskerar verksamheter som El Sistema att reduceras till en sorts välgörenhetsprojekt, där klassisk västerländsk konstmusik förväntas, med arv från bildningstraditionen, förädla och förvandla den andre.

I El Sistemans ideologi finns en stark demokratisk vilja, och en ambition att inkludera marginaliserade grupper i det lokalsamhälle där verksamheten startar. Detta kännetecken gör att El Sistema kan beskrivas med det som i internationell musikpedagogisk forskning kallas *community music*⁷ (Bergman & Lindgren, 2014a). I Sverige är begreppet sparsamt använt, men det sätt på vilket El Sistema implementerats i till exempel Göteborg och Malmö kan utgöra ett intressant bidrag till den växande kunskapsproduktionen inom detta forskningsfält. I Malmö är det faktum att verksamheten initierats av kulturskolan intressant, jämfört med mer traditionella ”community music projekt”, som oftast leds av ideella organisationer. I Sverige blir El Sistema därmed potentiellt ett led i förvandlingen av kulturskolornas verksamhet.

En faktor som ytterligare höjer El Sistemans position som relevant forskningsobjekt i Sverige är det faktum att det hos oss vuxit fram en pop- och rockmusikens hegemoni i musikundervisningen (Lindgren & Ericsson, 2010). Sedan 1980-talet har västerländsk konstmusik mycket sparsamt förekommit i musikämnet som präglas av en elevcentrerad och praxisinriktad undervisning. I svensk undervisningskanon ingår den pop- och rockmusik som musiklärarna bär med sig, blandad med den repertoar som eleverna har

---

7 Community music är ett begrepp som saknar direkt svensk motsvarighet. Det används som beteckning för musikskapande aktiviteter som syftar till att stärka känslan av identitet och sammanhang i socialt utsatta områden.

i sina hörlurar. I internationella sammanhang framhålls detta ibland som ett modernt föredöme, medan svensk musikpedagogisk forskning betonat att rockbandet som norm inte gynnar alla elevers möjligheter att lära sig om och i musik. Ofta hänvisas till exempel flickor till den plats i rockorkestern som genusordningen tillåter; sångerskans. När El Sistema på bred front tar plats i svensk musikundervisning genom att verksamheten som i Malmö förläggs på skolorna ruckas populärmusikens envælde. Paradoxalt nog är det med klassisk musik som undervisningsinnehållet breddas, både till form och innehåll (Lindgren & Bergman, 2014).

DEMOKRATI OCH MUSIKUNDERVISNING

Musik kan betraktas som något som tillhör en överordnad strukturell nivå, som en resurs för individer eller grupper av individer som vill vara, agera eller uttrycka sig på något särskilt vis. Musiksociologen Tia DeNora (2000) talar om positionsförhandlingar: ”Människor, reglerar, testar och manifesterar sig som sociala aktörer i och genom musikalisk praxis. Musik blir därmed ett medium som vi använder för att förhandla vår position i världen, och även för att ge kraft åt oss själva.” (s. 47, förf. översättning).

I detta sammanhang är det intressant att skärskåda förutsättningarna för dessa våra positionsförhandlingar. Agency är ett sociologiskt begrepp, som används för att beskriva förhållanden på makronivå, samhällseliga strukturer, och mikronivå, individuella aktörer, och om det finns något samband mellan dessa nivåer: Avgör processer på makronivå vad som händer på mikronivå, eller är det tvärtom? Det handlar alltså om huruvida den enskilda individen, du och jag, våra elever, våra kollegor, har förmåga att agera självständigt, eller om det är överordnade strukturer som föreskriver våra handlingar. Sociologen Anthony Giddens är kanske den som gjort sig mest känd som förespråkare för individens aktörsfrihet (agency). Makrostrukturerna utgör inget hinder, tvärtom erbjuder de möjligheter (affordances) för mänsklig handling, möjligheter som konstant utforskas av oss individer i våra vardagsliv (Giddens, 1984).

För barn i en mångkulturell skola, inte bara de med annan bakgrund än svensk, är detta förhållande särskilt intressant, eftersom de ofta har en mängd olika sociala sammanhang att relatera till och förhandla sig själv i, några av dem kanske till och med är motstridiga. Musikundervisning kan alltså förstås som potentiellt demokratisk i bemärkelsen att den kan bidra till hur vi lyckas i förhandlingarna av vår position i världen.

Musik kan erbjuda kunskap om demokrati genom erfarenhet, till exempel genom det enkla faktum att musikaliskt samspel kräver intensivt lyssnande. Men man kan också fundera över hur en demokratiskt uppbyggd musikundervisning kan se ut. Karlsen och Westerlund (2010) ger fyra argument för

varför musikalisk aktörsfrihet kan vara särskilt viktigt för elever med annan kulturell bakgrund än majoritetens:

1. En musikundervisning som strävar efter aktörsfrihet kan erbjuda en arena för att uppleva olika sätt att vara, och därmed att öva sig i att berätta och återberätta (narrating) de många själven som elever har att förhandla kring i många sociala kontexter.
2. Att öva på dessa multipla identiteter kan leda till utforskning av handlingar som är knutna till dessa identiteter och genom detta omförhandla sin egen plats i världen.
3. Att skapa musik tillsammans ger en möjlighet att överbygga individuell och kollektiv erfarenhet.
4. Genom att vara delaktig i olika musikaliska praktiker, blir alla delar av samma helhet av delade målsättningar, genom detta får de status som ansvarstagande aktörer.

Den amerikanska musikforskaren Terese Volk (1998) har ur ett historiskt perspektiv visat hur musik kan utnyttjas som ett verktyg för assimilering och nationsbyggande, när befolkningen är blandad. När det gäller lärarnas ansvar, det vill säga hur detta ska tillämpas i klassrummen är David Elliot (1995) den som är mest specifik, han menar att kursplaner ska skapas med särskild hänsyn tagen till elevernas kulturella bakgrund, och att undervisningen ska inkludera musik från deras ursprung. Detta för att förstärka elevernas självbild och identitet. Denna hållning har kritiserats, bland annat av Schippers (2010) och Sæther (2010) med argumentet att det inte är givet att elever med minoritetsbakgrund gynnas av att läraren utgår från att deras föräldrars musik också är den musik de använder i sitt identitetsbyggande. Risken är uppenbar för stigmatisering, om läraren oreflekterat och oinitierat lyfter in andra kulturells musik. I en studie av inkluderande musikundervisning i England, Australien, Spanien och Sverige (Burnard, Dillon, Rusinek & Sæther, 2008) konstateras att kvaliteten i undervisningen beror på lärarens förmåga att strategiskt använda musikerfarenheten som ett redskap för att bygga gemensam grund mellan kulturer och värderingar. En del forskare (se Karlsen, 2011) menar att elever tenderar att dölja om de lyssnar till minoritetsmusik på grund av gruppträck. I El Sistemas verksamhet ingår inte att försöka anknyta till barnens kulturella hemvist, tvärtom ligger betoningen på att bygga en gemensam grund genom delad musikerfarenhet, med stark tonvikt på västerländsk konstmusik, vilket som nämnts kan medföra risk för nedtoning av mångfald.

Liksom begreppet *agency* fångar in musikens förmåga att fungera som verktyg för hur individer förhandlar sin plats i olika sociala sammanhang, ger begreppet *enkulturation*, så som vi valt att använda det, en teoretisk ram till den transaktionella process som *El Sistema* öppnar upp för. Begreppet *enkulturation* har sitt ursprung i socialantropologin, men används ibland synonymt med begreppet *socialisering*, med rötter i sociologin. Som en följd av detta finns det två huvudsakliga sätt att definiera begreppet: 1) som den lärprocess som krävs för att tillägna sig en kultur, eller 2) som både lärprocess och innovation av kultur, det vill säga med ett inslag av *agency*. Det är denna andra definition vi ansluter oss till. Shimahara (1970) betonar att det är skillnad på begreppen *kulturell transmission* och *enkulturation* just i avseendet att *enkulturation* är mer än ensidig överföring av kunskap; *enkulturation* är en dynamisk transaktion där processen dels inbegriper en kreativ anpassning till kulturen på makronivå och dels en kreativ modifiering av kulturen på mikronivå. *Enkulturation*, i denna tappning, inkluderar med andra ord innovation, vilket har att göra med relationen mellan en undersökande eller en förvärvande hållning:

Consideration of enculturation as a reflective process requires clarification of the relationship between two patterns of epistemological sensitivity to culture; inquiring and acquiring. Enculturation has long been regarded as cultural acquiring. The reconsideration of enculturation, however, force us to admit that it is also a creative process of inquiry. (Shimahara, 1970, s. 148)

Med denna definition är *enkulturation* ett begrepp som inkluderar både *kulturell överföring* och *kulturell förändring*, grundläggande i mänskligt utveckling på ett generellt plan, och en viktig ingrediens av utbildning i en kultur. Även Jorgensen (1997) inbegriper i sin definition av begreppet *enkulturation*, både *överföring av kultur (transmission)* och *omformande av kultur (ackulturation)*. När *El Sistema* implementeras i en svensk musikundervisningskontext blir det intressant att undersöka detta som en *enkulturationsprocess* ur såväl barnens, lärarnas, skolans, kulturskolans och involverade kulturinstitutioners perspektiv. I denna artikel väljer vi dock att i första hand fokusera på lärarna.

För att bygga demokratiska samhällen på 2000-talet måste mångfald hanteras, både på individuell och samhällelig nivå. Det betyder ett erkännande av de olika identiteter som människor väljer att uttrycka, idéer och ideal som vi väljer att leva efter, och mångfalden som existerar inom varje individ. *Pluralism* är enligt detta synsätt en förutsättning för utveckling av demokrati, och varje

försök att skapa homogenitet är enligt Mouffe (2005) potentiellt skadliga. El Sistema inte självklart inom ramen för ett pluralistiskt förhållningssätt

Metod

Fältarbetet i Malmö och Göteborg har en etnografisk ansats, vilket betyder att de medverkandes agerande och tal har studerats genom både deltagande observation och intervjuer, vid olika tillfällen och i olika situationer. I Göteborg har intervjuer genomförts med projektledare, förvaltningschefer, VD för Göteborgs symfoniker, lärare i El Sistema samt projektledare. Samtliga har gett sitt samtycke till att delta i studien. Vidare har observationer genomförts vid flera skolor samt vid konserter och andra typer av sammankomster, såsom Vänstays. Fältarbetsdesignen i Malmö inkluderar deltagande observation vid de två El Sistema-skolorna, observation av de gemensamma aktiviteterna mellan MSO och El Sistema, intervjuer med ledning och musiklärare. I tillägg inkluderades dagboksanteckningar från processledaren och lärarna. Varken i Malmö eller i Göteborg har några intervjuer genomförts med barnen, kommunikationen med dem har istället grundlagts genom deltagande observation (Göteborg) samt deltagande i de musikaliska aktiviteterna, i gemensamt spelande och lärande (Malmö). I fältanteckningarna har barnens och lärarnas namn bytts ut, i citaten kallas de helt enkelt "lärare" eller "barn". Fältanteckningar och intervjuer har transkriberats, kodats och analyserats med utgångspunkt i de tre analytiska begreppen demokrati, agency och enkulturation.

RESULTAT: MUSIKLÄRARENS NYA UTMANINGAR

De musiklärare som arbetar med El Sistema har en annorlunda arbetssituation jämfört med gängse kulturskolelärare och musiklärare i grundskolan. De arbetar i team, de möter barnen flera gånger i veckan och de är ofta placerade på en grundskola i barnens närmiljö. Samtidigt har de mångas ögon på sig, politikerna har satsat på El Sistema som en integrationsfrämjande åtgärd, journalisterna flockas, forskare lockas. I detta avsnitt framställs musiklärarnas arbete med att forma sin verksamhet, med hjälp av begreppen demokrati, agency och enkulturation.

Demokrati

I Malmöstudien kom en stor del av samtalen med både processledare, lärare och kulturskoleledare att inriktas mot den dubbla målsättning det innebär att främja både den konstnärliga och den sociala utvecklingen hos barnen. I balansen mellan de båda dimensionerna nämns demokrati, med avseende på jämlikhet, det vill säga strävan att inkludera marginaliserade grupper i

samhället i stort. Men, också barnens möjligheter att utvecklas musikaliskt inom ramen för verksamheten lyfts fram som eftersträvansvärt och något som i idealfallet går hand i hand med den sociala utvecklingen.

Kulturskoleledaren i Malmö säger sig vilja sträva bort från risken att vara stigmatiserande: ”Vi vill inte prata om skillnaderna ... vi vill prata om våra likheter, se så lika vi är om vi får en oboe i munnen eller en fiol i handen.” Han poängterar också det konstnärliga arbetets betydelse, ”annars sjunker vi till ett vanligt socialt projekt, vilket som helst. I det sammanhanget beskriver han den klassiska musiken som en ”kulturell allemansrätt”, och att samarbetet med symfoniorkestern som en nyckel. När symfoniorkestern kommer ut till sporthallen i barnens bostadsområde, och gör en konsert där barnen får sitta vid musikernas fötter och sjunga med hela orkestern som ackompanjemang sker det med utgångspunkt från en syn på alla människors lika rätt till delaktighet i stadens kulturliv.

...vad är det vi tycker är så konstigt med Holma o Kroksbäck? Det är ju lika stolta föräldrar som jag var när mina barn sjöng på dagis, eller hur? ...Genom att umgås naturligt, tillsammans med varandra genom musik, får vi också ett naturligt umgänge i samhället i stort. Och så har vi gjort i alla tider, och det har alltid behövts någon liten katalysator för att tränga igenom de konstlade hinder vi bygger upp mellan varandra, och så kan El Sistema vara en sådan katalysator. (kulturskoleledare)

Kulturskolans ledare betonar de sociala aspekterna och hur marginaliserade grupper kan inkluderas genom den känsla av sammanhang som skapas för både barnen och deras familjer genom El Sistemas verksamhet. Den veckovisa återkommande familjeverksamheten, Vänstay, är till exempel tänkt som en social mötesplats för föräldrar, barn, lärare och representanter från det offentliga musiklivet, inte minst musiker från de symfoniorkestrar som är knutna till verksamheten. Vänstay är i korthet upplagt så att musikaliska inslag i form av allsånger och barnens konserter varvas med fika och socialt umgänge. Ibland kommer inbjudna gäster från symfoniorkestern och spelar, berättar om sitt instrument och pratar med barnen om sitt förhållande till musik. I ett bandat samtal mellan lärare inom göteborgsstudien lyfts det fram hur konceptet inneburit att tidigare upplevda språkbarriärer blivit enklare att överbygga.

Man bygger upp jättebra kontakt med framförallt föräldrarna. I början är det ju inte så lätt, men nu... ”vi kommer på Vänstay denna veckan, vad ska vi göra nu.” Så där har vi hunnit långt. Detta har jag efterlyst i flera år när jag jobbat på skolan. Hur ska vi få invandrarföräldrarna till skolan, hur ska vi bygga upp en relation när vi inte kan svenska. Men

jag säger att du kan komma som du är. Jag tycker det är jättekul. För nu kommer dom och jag känner att yes, nu kommer dom. Nu kan vi äntligen prata. Och föräldrarna uttrycker det också. Vad mysigt det är att komma hit säger dom. (ur lärarsamtal H12)

Representanter för El Sistema i Malmö uttrycker en förhoppning om att verksamheten i förlängningen skall generera ökad status till segregerade bostadsområden och att flykten från skolorna där kan stoppas.

Och många av dom högutbildade, så fort dom ser en chans så flyttar dom sina barn där dom ser att deras barn har större möjligheter att växa, varpå skolklasserna dräneras på roliga, glada, intresserade barn som kommer hemifrån och har med sig att man är aktiv i skolan. Så dräneras dom på det. Det är ett jätteproblem just nu för de skolorna, det går sämre och sämre. Kan man istället göra så som det en gång var tänkt i Sverige att man går i skolan där man bor och så bygger man en sorts gemenskap kring det bland föräldrar... (kulturskoleledare)

I Göteborg är målsättningen den samma, men där riktas arbetet mot att göra integration till en ömsesidig process, det vill säga att låta möten mellan individer från olika socioekonomiska områden ske på lika villkor. För att möjliggöra detta organiseras Vänstay regelbundet så att barnen i de centralt belägna stadsdelarna bussas till något förortsområde och omvänt organiseras resor från förorten till centrum i syfte att låta barnen musicera tillsammans. Den gemensamma repertoaren brukar lyftas fram som central i detta sammanhang.

I fältanteckningarna från Malmöstudien återspeglas också den demokratiska aspekten av El Sistema. En viktig del av verksamheten är att vara med i Malmös kulturliv, inte bara tillsammans med symfoniorkestern, utan i många olika sammanhang, gärna i barnens stadsdel, i enlighet med rekommendationerna om delaktighet i Malmökommissionen. Processledaren betonar här relationen till symfoniorkestern, att barnen har en ”kompis” den stora, etablerade institutionen:

Lördag 14/9. Holmadagen... . Det är svårt med avståndet mellan publik och artister, mest på grund av alla mammor som vill filma sina barn med sina telefoner eller iPads. Det svänger bra, och de barn som just lärt sig att hålla i en fiol tar stolt emot applåder... Processledaren framhåller som vanligt att det inte är ett projekt. Detta är en verksamhet som är en viktig del i Malmö: ”Vi vill helt enkelt skapa en massa duktiga musiker, som till exempel kan spela i symfoniorkestern som är en av våra partners, vår kompis.”

På måndagsmötena med lärarna handlar samtalen både om planering av veckans lektioner och mer långsiktiga insatser i skolan och närområdet. Både lärarna och processledaren är involverade i vad som händer i barnens liv, ett exempel på detta är att processledaren ibland deltar i möten med stadsdelspolitiker. Under den första terminen av El Sistema i Malmö handlade det bland annat om att få en fungerande belysning på gator och stigar, så att barnen vågar gå till och från Vänstay. Detta är ingen självklarhet för en kulturskoleledare, men en tydlig del av verksamheten i Malmö med kopplingar till de demokratifrämjande åtgärder som anmodas av Malmökommissionen.

Den första av kommissionens två övergripande rekommendationer handlar om att etablera en social investeringspolitik som kan utjämna skillnaderna i levnadsvillkor och göra samhällssystemen mer jämlika. Enligt denna första punkt ses investeringar för människor, särskilt barn, som vinstgivande på sikt. Den relativt stora satsningen på kultur i skolan som El Sistema i Malmö innebär, kan tolkas som en tillämpning av kommissionens princip ”proportionell universalism” (Stigendal & Östergren, s. 59) som tar hänsyn till att vissa grupper har ett större behov än andra. Det handlar om omfördelning av resurser så att en miniminivå av utbudet av till exempel fritid och kultur säkerställs. El Sistema-barnen i Malmö erbjuds inte bara tredubbel dos musikundervisning i skolan. De deltar ofta i offentliga satsningar på till exempel ökad trivsel i eftersatta områden som ”Holmadagen”. En av de första konserterna var till exempel vid första spadtaget för ett nytt friluftsbad i Hyllie, där El Sistemalärarna ledde barnkören iklädda bygghjälm: ”Vi vill bygga Malmö”.

Agency

Utifrån ett lärarperspektiv framhålls ofta det teamarbetet som karaktäriserar El Sistemans verksamhet som fördelaktigt. Att arbeta två lärare eller fler i en grupp och att definiera sig som en del av El Sistemans lärarstab pekas ut som en positiv skillnad i förhållande till erfarenheter från att arbeta i traditionell kulturskoleverksamhet och inom grundskolan. Såväl lärarens arbetsituation som barnens musikaliska lärande och utveckling gynnas enligt lärarna av att arbeta i team. I Malmöstudien trycks lite extra på det kollegiala stödets betydelse när det gäller att arbeta med elever som gör motstånd mot skolan och en själv som lärare.

Därför vet du att du har en kollega alldeles bredvid, och man kan liksom ”kom igen, hjälp mig lite”, så har du inte den pressen där. För den har du, alltså hur duktig lärare du än är, har du med tuffa elever med problem att göra, så är det en utmaning ... (kulturskoleledare)

Det hör till den lokala profilen i Malmö att ge lärarna tid att utveckla arbetsformer som bygger på att man arbetar två och två i klassrummen. Inför starten satsade man också på att involvera skolornas personal, El Sistemalärarna vill inte upplevas som något främmande inslag i skolans vardag.

Vid sidan av den dubbla uppgiften som socialarbetare respektive pedagog identifieras i göteborgsmaterialet också hur det ges utrymme för lärarna i olika konsertsammanhang att ta plats som musiker. Gruppsamtalen med lärarna inriktas visserligen så gott som uteslutande mot det sociala umgänge de har med barnen och föräldrarna. I observationer av verksamheten blir det dock tydligt att även lärarna ses som musikaliska förebilder. De lyssnar och härmar när lärarna förebildar och uppmärksammas som musiker av barnen, inte minst i samband med konserter. Vid ett tillfälle, där barn från olika El Sistema-skolor i Göteborg gav en gemensam konsert på Konserthuset, utan att musiker från Göteborgs symfoniker medverkade, placerades lärarna i centrum av scenen och agerade helt och hållet som musiker.

I de musikaliska mötena med barnen som observerats i Malmö är lärarna noga med dels att musiken ska få ta stor plats, dels att barnens upplevelser skall stå i centrum. I de flesta av de lektionerna pratades det mycket lite, ett undantag var första lektionen efter upplevelsen av att höra en symfoniorkester, kanske för första gången, dessutom sittandes vid musikernas fötter.

Lärare: Jag vill säga en sak till, och då kanske vi kan gå en runda till, så att alla får säga en sak till. Kan det kännas rättvist? Så får jag också säga en sak till. Jag vill säga lite det som du sa Robin, att första gången jag hörde en symfoniorkester, jag tror det var när jag gick i gymnasiet, jag kan inte ens komma ihåg när det var första gången, men jag kan inte tänka mig att det var tidigare. När jag gick i gymnasiet, och då var jag ju, vad är man då, 16 år kanske. När jag hörde en symfoniorkester första gången, och ni har redan hört en. Det tycker jag är jätteroligt. Tänk vad mycket bättre ni kan bli än mig, eller hur? Ni kommer att bli så mycket bättre än vad jag är!

Citatet ovan visar hur lärarna, samtidigt som de utvecklar sitt eget handlingsutrymme genom teamarbetet och utvecklandet av nya arbetsformer, försöker guida eleverna att identifiera sitt eget handlingsutrymme och sina egna möjligheter. När läraren ber barnen tänka på hur mycket bättre än sin lärare de kan bli, vänder hon sitt eget kunskapsövertag till deras fördel. Barnen ser upp till lärarnas förmåga att spela. Därför räknar läraren med att barnen uppfattar sina egna möjligheter när hon berättar om hur gammal hon var när hon fick uppleva det som barnen redan tagit del av. När det gäller lärarnas handlingsutrymme kommer det till uttryck både genom eget kompositionsarbete

för undervisningsbruk, och genom deras ständigt pågående reflektion kring det egna arbetets utmaningar. Två av lärarna går masterutbildning i musikpedagogik, och planerar egna forskningsprojekt med bäring på El Sistema verksamhet.

Enkulturation

El Sistemas verksamhet ger genom samarbetet med symfoniorkestern barnen en upplevelsebaserad ingång i den västerländska klassiska musikens värld. Den ger också musikerna i symfoniorkestern möjlighet att spela för nya publikgrupper, både genom att själva vara i barnens skola eller idrottshall och genom att barnen spelar med dem i konserthuset. Lärarna bygger vidare på de upplevelserna genom att låta barnen verbalisera sina kunskaper i samtal, där alla sitter i ring på golvet och ordet går runt i inkluderande ordning:

Barn: Det var en sån stor kontrabas hon satt så högt uppe.

Barn: Jag har aldrig sett en harpa på riktigt heller och så men sen såg jag den och den blänkte väldigt mycket, den var rätt så guldig. Och jag såg nya instrument som jag aldrig sett förut.

Lärare: Det var nån som sa det innan, att orkestern dom fick ju nya noter varje vecka som dom behövde öva in. Då får dom nya såna varje vecka, med nya stycken, varje vecka. Och det är också så att det kommer en ny dirigent.

Barn: Åh!

Barn: Tur vi hade han snälla.

Lärare: Han var faktiskt väldigt snäll.

Barn: Och rolig.

Det finns ett dubbelt intresse i att både skapa förutsättningar för barnen att komma i kontakt med västerländsk musik och för symfoniorkestrarna att arbeta för att även i framtiden ha en publik och rekrytera musiker. Två excerpt från göteborgsstudien exemplifierar detta. Det första handlar om hur barnen tränas i att föra sig och agera som symfoniorkestermusiker som när musicerandet från förskolan och upp i åldrarna sker i relation till en imaginär publik. Under en av de observerade stråkrepetitionerna fick barnen resa sig när läraren i egenskap av dirigent kom in i rummet och tillsammans med henne buga inför en låtsaspublik innan repetitionen startade. Det andra exemplet är en intervju med vd:n för Göteborgs symfoniorkester, där en gemensam konsert med El Sistema diskuteras:

Från vårt perspektiv... ja... ja men då är det klart att den här konserten som vi gjorde nu i januari... det är ju liksom ett ... ett starkt delmål som vi har uppnått. Det är ju stort. För det inkluderar ju allt, mötet mellan ungarna och musikerna, den nya publiken vi har fått in, blandningen på publiken från olika håll, som vi vill uppnå, dom kommer från förorterna till skillnad från vår vanliga, mestadels innerstadspublik. (VD GSO)

Båda dessa exempel skulle kunna sägas visa på hur olika aktörer verkar för ett vidmakthållande av den västerländska symfoniorkestertraditionen och att detta sker med nya grupper som medel.

I den dynamiska spänningen mellan den konstnärliga och den sociala dimensionen i El Sistemas verksamhet ser kulturskoleledaren en möjlighet både för barnen att utvecklas och för lärarna att utveckla nya arbetsformer, där barnen behandlas som musikaliska kollegor snarare än utsatta Malmöbor. Han tror att det finns en stor utvecklingspotential:

...för det finns så många projekt som är ”mötesplats” och ”vi umgås tillsammans” o sånt, o när man gjort det tre gånger, vad gör man sen då. Jag har sett rätt mycket sånt. Det är därför orkestern är så bra, för det går alltid att hitta en ny utmaning.

Målsättningen är att ur barnens perspektiv ska musikverksamheten vara något som fyller veckan. Det ska vara något man längtar till och tänker på, och som bidrar till identitetsbyggandet. Det relationella i lärandet lyfts fram, både när det gäller relationen mellan lärarna och barnen och hur föräldrarna involveras. Minst lika viktigt är arbetsgemenskapen:

Det blir ju att man träffar barnen mer, man träffar dom många åtgången. Men vi är också fler lärare samtidigt där inne. Det är det som jag tror är den största vinsten, och att vi får en, att vi får ett kollegium, vi lärare, att man jobbar tillsammans. Helt plötsligt känns det som om man har arbetskamrater på ett helt annat sätt än vi har här [syftar på kulturskolan, författarens anm.]. (processledaren)

I denna arbetsgemenskap kan lärarna både hålla det musikaliska skeendet igång och rikta uppmärksamhet mot de barn som behöver extra stöd. Följande utdrag ur fältanteckningar från Malmöstudien skildrar en situation där sociala förmågor och musikalisk färdighet tränas parallellt.

Måndag 9/9. Idag var det mer stök bland ettorna. Karl fick i uppgift att rulla så tyst han kunde, eftersom han inte alls kunde koncentrera sig.

Fungerade tills han nästan rullade in i min fiol.. Karl låg mest raklång på golvet. När de andra tågat ut tog Elsa tag i honom, han låg då ensam kvar. Han fick göra om fiolmomentet, så kom Sanna och hjälpte till, jag var publik. Mycket lugn, glad och nöjd Karl marscherade ut efter Elsa, till sång och rörelse. Det ska bli spännande att se om han är mer påkopplad nästa gång. Elin och Sara tar det lugnt, de vet att barnen testat dem.

Under den period fältarbetet ägde rum, utvecklades barnens musikaliska färdigheter i snabb takt. De spelade med symfoniorkestern, de gjorde egna konserter på skolan och i närområdet. Lärarna lyckades med musikens hjälp bygga upp en ordning och en struktur, som i sin tur bidrog till barnens ökade självförtroende som musiker. Vid en föreläsning om El Sistema i slutet av vårterminen 2014 tog en av flickorna mikrofonen och kommenterade publikens frågor genom att säga ”man blir stolt av att vara med här”. För lärarnas del ger El Sistema verksamheten en möjlighet att – i relationen med barnen – undersöka och utveckla sin praxis som lärare. Genom de täta mötena, Vänstays med föräldrar, konserter i barnens närmiljö och i samarbete med symfoniorkestern utforskar lärarna områden som kräver en modifiering av en mer traditionell lärarroll. Enkulturationsprocesserna i El Sistema omfattar därmed en dynamisk förändringsprocess.

DISKUSSION

El Sistema serverar en rad aktuella spänningsfält: musik som verktyg för integration kontra musik som en livsnödvändig och självklar konstnärlig bildningsverksamhet; västerländsk konstmusik som kanon kontra all världens musik, på lika villkor; musiklektörer som en marginaliserad del av skolans personal kontra musiklektörer som en central och pådrivande lärargruppgrundläggande motsättningar har betydelse för hur El Sistemas lärare agerar i sina vardagliga musikaliska möten med barnen.

I detta sammanhang kan delar av den venezuelanska ursprungsideologin för El Sistema förstås som kontraproduktiva för demokratisk fostran, i det att den klassiska musiken får en dominerande position (Baker, 2014). Å andra sidan kan El Sistema, i den form det framträder i Malmö och Göteborg, sägas bygga på ett erkännande av mångfalden inom varje individ, liksom i Malmö och Göteborg som städer.

Sammantaget kan musikundervisning fungera som en arena för enkulturation, en process som i sig anknyter till demokratisk fostran. Enkulturation, det vill säga den inlärningsprocess som människor måste genomgå för att tillägna sig en kultur, kräver ofta förändringar av traditionella

normer och idéer och kan vara en viktig beståndsdel i en demokratiskt inriktad pedagogik. De fyra ovan nämnda argumenten för varför en demokratisk musikundervisning, aktörsfrihet, skulle vara viktig för minoritetsgrupper, kan lika gärna tillämpas för alla samhällsmedborgare. I denna studie blir det tydligt att El Sistemalärarna måste vara förberedda på att förändra och utveckla sina metoder, genom att balansera kraven på konstnärlig utveckling med förväntningarna på ett mer inkluderande samhälle.

I intervjusamtalen pekade lärarna på vad de uppfattar som sin kärnverksamhet och sitt främsta kompetensområde, nämligen musiklärarens uppdrag och expertis. De beskrev sig samtidigt vara intresserade av att utveckla det sociala ansvar som lärarrollen för med sig, i synnerhet inom El Sistemans ramar. Barnen i El Sistema inbjuds till upplevelser genom att musicera tillsammans, spela med en riktig symfoniorkester och genom att spendera mycket tid med engagerade lärare. Vi kan dock konstatera att det främst är genom lärarnas kollaborativa lärande och intensiva samvaro med barnen som El Sistema är en förändrande kraft. Detta skulle kanske också kunna förstås som en följd av konstens förmåga att väcka empatisk förståelse, något som också lyfts fram i forskning:

Lessons from the arts address its ability to evoke empathic, interpretive understanding. They help us explore personal and cultural lived experience. They do so through engaging us in interplay between the concrete (sounds, textures, colors, rhythm) and the abstract (moods, conceptualizations, ideas). Engagement with the arts requires a presence that involves cognition as well as affect. This presence leads to a heightened perception that is expansive rather than reductive. (Bresler, 2014, s. 611)

När musikforskaren Liora Bresler (2014) beskriver konstens potential syftar hon i ovanstående citat främst på forskares möjligheter att utvidga paletten av undersökningsmetoder genom att tillämpa konstnärligt inspirerade metoder. Breslers tankar om samspelet mellan det kognitiva och det emotionella skulle kunna användas för att mer ingående belysa de processer som sätts i spel inom El Sistema. Mot bakgrund av vår analys nöjer vi oss dock med att konstatera att för lärarna i El Sistema leder kombinationen av frekvent och intensivt musikaliskt samspel med barnen och ett arbetssätt som inkluderar gemensam reflektion, lektionsplanering och värdegrundsarbete till en nyskapad lärarroll som ger både plats för agency och musikalisk lekfullhet. Detta är radikalt annorlunda, jämfört med 20 minuters individuell lektion i kulturskolan för barn från mer välbeställda stadsdelar, eller ensamarbete i grundskolan med undervisning i stora grupper och knappa resurser.

Den klassiska genren fick på 80-talet ge vika för krav på både breddad repertoar, elevcentrerad undervisning och musicerande, samtidigt som estetiska normer ifrågasattes. När El Sistema bryter in på den svenska skolarenan, störs den hegemoni av pop- och rockdominerad ensembleundervisning som rått de senaste decennierna. Slutligen kan nämnas att El Sistema i Venezuela har kritiserats för att använda ”kolonistörernas” musik istället för att bygga fattigdomsbekämpningen med den egna kulturens musik (Baker, 2014). På motsvarande vis måste konstmusikens funktion i El Sistema Sverige förstås mot bakgrund av en svensk kontext. Även om lärarna i Göteborg och Malmö också väver in svensk folkmusik, rytmik och egna kompositioner kan man betrakta El Sistema i Sverige som ett uppsving för en i pedagogiska sammanhang marginaliserad genre, den klassiska (Bergman & Lindgren, 2014b). Inkluderingen av konstmusiken verkar också medföra att de undervisningsformer som växer fram i El Sistema i Malmö och Göteborg undanröjer några av de effekter som pop/rock hegemonin fört med sig i kulturskolan, till exempel genusrelaterade platser i ensemblerna och begränsade möjligheter att tillägna sig andra musikaliska uttryck än de inom populärmusikaliska genrer (Holmberg, 2010).

El Sistema-lärarna i Göteborg och Malmö arbetar i ett pedagogiskt spänningsfält där aspekter som rör demokrati, agency och enkulturation lyfts fram och ges utrymme, såväl i själva undervisningen med barnen och i samarbetet med varandra som i språkliggörandet av verksamheten. Huruvida El Sistema i Göteborg och Malmö kommer att utvecklas och bli en viktig aktör i arbetet med att bryta den allt växande segregationen i de två städerna finns anledning att studera vidare ur ett longitudinellt perspektiv.

REFERENSER

- Baker, Geoffrey (2014). *El Sistema. Orchestrating Venezuela's Youth*. New York: Oxford University Press.
- Bergman, Åsa & Lindgren, Monica (2014a). Studying El Sistema Gothenburg as a community music project from a critical perspective. *International Journal of Community Music*, 7(3), 365-377. doi: 10.1386/ijcm.7.3.365_1
- Bergman, Åsa & Lindgren, Monica (2014b). Social change through Babumba and Beethoven – musical educational ideals of El Sistema. *Svensk tidskrift för musikforskning – Swedish Journal of Music Research*, 96(2), 43-58.

- Bresler, Liora (2014). Research education in qualitative methodology. Concerts as tools for experiential, conceptual and improvisatory pedagogies. I C. Conway (red.), *Oxford handbook of qualitative research in American music education*, (s. 608-636). New York: Oxford University Press.
- Borchert, Geoffrey (2012). *Sistema Scotland: a critical inquiry into the implementation of the El Sistema model in Raploch*. (MMus(R)). Glasgow: University of Glasgow. Nerladdad från <http://theses.gla.ac.uk/4044/1/2012BorchertMMus.pdf>
- DeNora, Tia (2000). *Music in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elliot, David J (1995). *Music Matters - A New Philosophy of Music Education*. New York: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Oxford: Blackwell publications.
- Hofvander Trulsson, Ylva (2004). *Kulturskolan i integrationens kraftfält* (Masteruppsats). Malmö: Musikhögskolan i Malmö.
- Homberg, Kristina (2010). *Musik- och kulturskolan i senmoderniteten: reservat eller marknad?* Lund: Musikhögskolan i Malmö, Lunds universitet.
- Jorgensen, Estelle R (1997). *In search of music education*. Urbana: University of Illinois Press
- Karlsen, Sidsel & Westerlund, Heidi (2010). Immigrant students' development of musical agency - exploring democracy in music education. *British Journal of Music Education*, 27(3), 225-239.
- Lindgren, Monica & Bergman, Åsa (2014). El Sistema som överskridande verksamheter - konstruktioner av ett musikpedagogiskt forskningsprojekt. I T.K. Häikiö, M. Lindgren & M. Johansson (red.er.), *Texter om konstarter och lärande* (s. 107-130). Göteborg: Göteborgs universitet, Konstnärliga fakulteten.
- Lindgren, Monica & Ericsson Claes (2010). The rock band context as discursive governance in music education in Swedish schools. *ACT, Action, Criticism & Theory for Music Education*, 9(3), 32-54.
- Lorensson, Jarl (2013). Opublicerat måldokument från kulturskolan i Malmö.

- Malmö stad, r. (2010). Granskningsrapport. Styrning och uppföljning av verksamheten vid kulturskolan. Malmö.
- Mouffe, Chantal (2005). *On the political*. London: Routledge.
- Salonen, Timo (2012). Befolkningsrörelser, försörjningsvillkor och bostadssegregation - en sociodynamisk analys av Malmö. Malmö.
- Schippers, Huib (2010). *Facing the music. Shaping music education from a global perspective*. New York: Oxford University Press.
- Shimahara, Nobuo (1970). Enculturation - A Reconsideration. *Current Anthropology*, 11(2), 143-154.
- Sæther, Eva (2010). Music education and the other. *Finnish Journal of Music Education*, 13(1), 45-60.
- Volk, Terese M (1998). *Music, education and multiculturalism*. New York: Oxford University Press.